Servicenet Nationale Landschappen

Verslag Symposium ‘De Nationale Landschappen verdienen het!’

Radio Kootwijk, 5 september 2011, 10.00-15.30 uur

Ruim 90 belangstellenden kwamen naar Radio Kootwijk voor de lancering van Servicenet Nationale Landschappen. Er waren vertegenwoordigers van vrijwel alle Nationale Landschappen, en van maatschappelijke organisaties, marktpartijen, overheden en onderzoeksinstituten.

Het ochtendeel bestond uit inleidingen van Bart Krol en Hans Mommaas en een rondetafelgesprek met Yttje Feddes, Diana de Jong en Roelof Balk.

In het middagdeel waren er workshops over financiering en marketing en over de ruimtelijke agenda voor de Nationale Landschappen.

Gespreksleiders waren Lennart Graaff en Jan Rutten.

Introductie door Bart Krol

Bart Krol, gedeputeerde van de provincie Utrecht en voorzitter van het Servicenet Nationale Landschappen, vergelijkt in zijn introductie de Nationale Landschappen met een kind van zes jaar. Er moet nog voor gezorgd worden, maar vader en moeder doen dat niet meer en het kind staat aan de straat. Het Rijk denkt dat anderen beter voor de Nationale Landschappen kunnen zorgen.

Krol signaleert dat in het kader van de natuur- en landschapsdiscussie terreinbeheerders, ontwikkelaars, bedrijven, boeren en woningcorporaties tegen elkaar zijn opgezet. Je bent voor rood of voor groen, voor markt of voor overheid, voor natuur en landschap of voor economische ontwikke-

ling. Maar in de praktijk zie je dat in Nationale Landschappen ontwikkeling, waardestijging van woningen en prachtige particuliere initiatieven hand in hand gaan met bescherming van het landschap. Er ontstaan creatieve allianties die van het Nationale Landschap iets moois willen maken.

Volgens Krol zullen de Nationale Landschappen moeten leren om op eigen benen te staan, ook zonder het Investeringsbudget Landelijk Gebied. Zij zullen moeten gaan praten met banken, Bouwend Nederland, de VNG, de grote steden etc. Er moet meer worden geïnvesteerd, meer worden verdiend en er zijn meer vernieuwende initiatieven nodig. Hierbij denkt het Servicenet een belangrijke rol te kunnen spelen.

Acht van de twintig Nationale Landschappen hebben al aangegeven dat zij willen meedoen met het Servicenet. Het Groene Hart, Laag Holland, Noardlike Fryske Wâlden, Nieuwe Hollandse Waterlinie, Zuidwest Fryslan, IJsseldelta, Groene Woud en Arkemheen-Eemland geloven in het belang van het Servicenet met het oog op samenwerking en uitwisseling van creatieve ideeen. Samen willen zij werken aan de verbetering van de kwaliteit van de Nationale Landschappen. Hopelijk volgen na deze bijeenkomst in Kootwijk de overige twaalf Nationale Landschappen.

Bart Krol besluit zijn introductie met het uitspreken van de hoop dat de Nationale Landschappen niet zullen treuren om het verlies van de overheid. Zij moeten hun kracht voelen en met zijn allen, via het Servicenet, gaan voor kwaliteit.

Inleiding Hans Mommaas

Na de presentatie van het bestuur van Servicenet Nationale Landschappen komt de hoogleraar vrijetijdswetenschappen Hans Mommaas met een inleiding. Mommaas is door zijn belangstelling voor recreatie meer en meer betrokken geraakt bij vraagstukken rond gebiedsontwikkeling. Zijn ervaring daarbij is dat iedereen op zoek is naar een bepaald platform waar interactie mogelijk is tussen de verschillende deelbelangen en waar men op zoek kan gaan naar een nieuw verdienmodel.

Mommaas is directeur van Telos, het Brabants Centrum voor Duurzame Ontwikkeling. Telos heeft interactieve monitoringssystemen ontwikkeld waarmee het provincies zoals Brabant en Utrecht periodiek toetst op hun duurzame ontwikkeling. Op die manier wordt het politiek-bestuurlijke proces gedisciplineerd, wat politici niet leuk vinden, maar het geeft wel continuiteit en verdieping aan beleidsprocessen. Men vroeg aan Telos hoe je het proces van duurzame ontwikkeling zou kunnen organiseren. Met de kennis opgedaan in gebiedsontwikkelingsprojecten kwam Telos daarop met de Nieuwe Markten aanpak. Een recente uitspraak van Mommaas: "Wij zijn waardeontketenaars, wij ontketenen waarde." Dat bedoelde hij op twee manieren: enerzijds bevrijd je waarden van vastgeroeste ketens, maar anderzijds ben je ook nieuwe waarden aan het ontdekken.

Een andere opdracht voor Telos was om na te denken over nieuwe economische kansen voor het Zuid-Limburgse Heuvelland, waar het eigen karakter verloren dreigde te gaan door een transformerende economie. Was het mogelijk nieuwe economische dragers te vinden voor het groene, kleinschalige landschap? Men zocht naar nieuwe verdienmodellen en betrok daarbij de hospitality industry, de cateringwereld en de zorgsector. Dat leidde tot het concept van de 'Helende Hellingen'. Telos thematiseerde het gebied als 'Heerlijkheid Heuvelland'. Op een soortgelijke manier kwam Telos in Brabant met de 'Bossen van Bezinning'. Binnen dat concept passen bijvoorbeeld spiritualiteit en zorg. Al deze poëtische termen waren bedoeld om nieuwe coalities te smeden.

Behalve bij Telos, is Mommaas ook betrokken bij TransForum, een innovatieprogramma van Agro en Groene ruimte. Ook daarbij gaat het om het vinden van nieuwe verdienmodellen, in dat geval voor de agribusiness. TransForum heeft verspreid over Nederland ongeveer twintig projecten gehad waarbij economische, agrarische partijen, natuur- en landschapspartijen en kennispartijen met elkaar op zoek gingen naar nieuwe verdienmodellen. Daaruit is veel kennis voortgekomen. Mommaas: "Ik kan iedereen aanraden om die kennis en informatie tot zich te nemen, want je leert daaruit wat je niet moet doen. Tegelijkertijd zijn er geen blauwdrukken voor wat je wel moet doen. Dat is heel lastig." Aansprekend in het Servicenet vindt hij dat er een soort coalitie ontstaat, dat er een experimenteerruimte wordt gemaakt voor mogelijke toekomsten van de Nationale Landschappen.

Vijf adviezen van Mommaas aan het Servicenet Nationale Landschappen:

1 Betrokken mensen en groepen willen wel met elkaar aan de slag, maar het blijkt lastig om daarvoor de 'derde ruimte' in te richten die nodig is voor het overleg; een ruimte voor overheden, ondernemers en onderzoekers om nieuwe verbindingen te verkennen en nieuwe, onverwachte samenwerkingen aan te gaan. Het Servicenet zou de verantwoordelijkheid voor derde ruimtes op zich kunnen nemen.
2 Binnen de derde ruimte moet worden gewerkt aan concrete businesscases waarbij duurzaamheid centraal staat. De ecologische, sociaal-culturele en economische ketens zullen op een nieuwe manier met elkaar in verbinding moeten worden gebracht.
3 De juiste actoren moeten in positie worden gebracht. Zij moeten in het verleden hebben aangetoond dat zij in staat zijn om nieuwe verdienmodellen aan te boren.
4 Zie het belang van waarden, de 'softe' dingen die zo lastig zijn te organiseren. Te weinig houdt men zich bezig met de vraag hoe een project maatschappelijk zal landen. Cultuur is een belangrijke waarde die moet worden geïncorporeerd in dit soort processen.
5 Er moet worden geïnvesteerd in lerend vermogen en reflectie op het proces. Kennis dient verschillende functies: de evaluatie, de instrumentatie van projecten en het lerend vermogen. Deze drie kennissporen zullen los van elkaar moeten worden gefaciliteerd.

Mommaas pleit ervoor dat natuur weer een maatschappelijke waarde wordt, gedeeld met burgers en organisaties. Hij ziet als een van de problemen die Nederland met zijn landschappen heeft, dat men de zaken zo smal heeft gedefinieerd dat al het verdienend vermogen uit de landschappen is gehaald. Mommaas vraagt zich in verband daarmee af of je de Randmeren niet kunt betrekken bij het ontwikkelen van natuur op de Veluwe. "Om de nationale landschappen dadelijk te voorzien van nieuwe verdienmodellen, zul je misschien wel voor een deel in je proces afscheid moeten nemen van de Nationale Landschappen!" In zijn visie moet het Servicenet proberen een brug te slaan tussen enerzijds het belang van het Nationale Landschap en anderzijds het meervoudige belang van het ontwikkelen van nieuwe verdienmodellen. Daarvoor moet men relaties aangaan met bijvoorbeeld de zorgsector, de georganiseerde recreatiesector of de georganiseerde woningbouwsector. Ten slotte wijst hij erop dat de 'zachte' waarden geen plek vinden op de MIRT-agenda. Maar op welke manier moeten de belangen van de Nationale Landschappen dan worden georganiseerd? Het Servicenet moet nadenken over wat een ontwikkelingsplanologie impliceert voor de vorm van de provinciale structuurvisie.

Op de vraag of 'slow regions' zou kunnen dienen als gezamenlijk imago voor de Nationale Landschappen, antwoordt Mommaas dat ook allerlei groepen agrariers buiten de Nationale Landschappen bezig zijn met 'slow regions'. De Nationale Landschappen kunnen dat begrip dus niet exclusief claimen. Mommaas heeft geen recept voor hoe je overheden en ondernemers in de derde ruimte bij elkaar kan krijgen (een vraag van Riet Dumont namens Gelderland). De overheid moet met een open houding naar de gebieden gaan en met de partijen de agenda verkennen. Het is belangrijk dat de maatschappelijke partijen zich probleemeigenaar weten van de agenda. Gerrit Jan van der Veen (Winterswijk) vraagt hoe groot een gebied moet zijn om voldoende kracht en verdiencapaciteit te kunnen mobiliseren. Mommaas antwoordt dat je je moet richten op verdienmodellen zonder van tevoren administratieve schalen te definiëren. "Waar het mij om gaat is niet zozeer dat je misschien de grens van het Nationale Landschap moet verruimen als administratieve eenheid, maar veel meer dat je je zoekgebied voor nieuwe verdiencapaciteiten flexibel moet maken."

Rondetafelgesprek

Na de bijdrage van Hans Mommaas gaan Diana de Jong (dir. Gebiedsonwikkeling Bouwfonds), Roelof Balk (dir. Slimme Vos) en Yttje Feddes (Rijksadviseur voor het landschap) in op een aantal thema's die worden aangedragen door Jan Rutten (Ecorys) en Lennart Graaff (Investeren in Ruimte).

Diana de Jong legt naar aanleiding van een vraag over 'behoud door ontwikkeling' uit dat huizenkopers een groene omgeving steeds belangrijker vinden. De miljoen woningen die tot 2030 worden toegevoegd, moeten daarom duurzaam en mooi zijn. Er komt een

uitzichtgarantie die voor de huizenkoper borgt dat het uitzicht voor langere tijd behouden blijft. Daarover worden met de agrariërs afspraken gemaakt in ruil voor een financiële vergoeding. Er moeten graduele overgangen komen tussen het landelijk en het stedelijk gebied. De overheid moet de totstandkoming van een derde ruimte faciliteren en stimuleren. Er moet toenadering tussen de verschillende partijen komen en men moet op zoek gaan naar 'het verhaal binnen een gebied'. De angst dat stedelijke ontwikkelingen steeds verder oprukken in het landschap is onterecht, want de stedelijke ontwikkelingen zullen in de komende decennia veel langzamer gaan dan voorheen.

Yttje Feddes vergelijkt de Nationale Landschappen met een schilderijencollectie die de verscheidenheid van het Nederlandse landschap symboliseert. Zij vindt dat je eigenlijk alles wat je in Nederland doet, dus niet alleen in de Nationale Landschappen, zou moeten enten op die verscheidenheid. Om het imago van slow regions waar te maken, moeten de gebieden in de komende jaren interessant gemaakt worden voor toerisme. Het idee van een proeftuin of laboratorium spreekt Feddes in dat verband erg aan. Feddes vindt het initiatief voor het Servicenet ontzettend goed, want het nadeel van een terugtredend Rijk wordt op die manier in kracht omgezet. Maar het Rijk mag zich volgens Feddes niet in alle opzichten terugtrekken. Bij grote investeringen in die gebieden is een nog grotere zorgvuldigheid dan normaal van het Rijk vereist. Verder mag het Rijk zich niet terugtrekken bij de veenweideproblematiek, of van de Nationale Landschappen die echt in de prioritaire gebieden liggen zoals het Groene Hart, de Stelling van Amsterdam, de Nieuwe Hollandse Waterlinie, de Hoeksche Waard of Laag Holland. Die gebieden zijn van groot belang als contrast tegen de stedelijke verdichting. Feddes mist in de discussie over het Groene Hart een inbreng van de grote steden. Je zou de verevening dus op een hoger schaalniveau moeten vinden, zoals bij de provincies. Verder zou je het moeten zoeken in slimme percentageregelingen voor de compensatie van investeringen die je doet in de omgeving van Nationale Landschappen. Het hoeft niet altijd veel te kosten: de aanleg van een netwerk van zandpaden in de Achterhoek kan het gebied recreatief aantrekkelijker maken.

Jan Rutten vraagt wie van de aanwezigen blij is als het Rijk zijn handen aftrekt van de Nationale Landschappen. Guus van de Hoef (Investeren in Ruimte) ziet daar voordelen in. De provincies kunnen dan een veel offensiever beleid gaan voeren met betrekking tot de Nationale Landschappen. Het Rijk koos in de praktijk meestal voor 'rood' en stelde daarvoor dan de grens van de Nationale Landschappen bij. Nu zou je bijvoorbeeld Rijnenburg weer in het Groene Hart kunnen plaatsen, met een groene contour. Fons Asselbergs (Atelier Overijssel) wil op zoek naar een nieuw startpunt, waarbij de emancipatie van het landschap uitgangspunt wordt van een offensief. Deze dag staat voor een groot deel in het teken van het zoeken naar eigen kracht. Asselbergs: "Weg met het cynisme, vertrouw jezelf!"

Roelof Balk wijst erop dat je goed moet kunnen schakelen tussen een overallniveau, zoals Rijk of provincie, en het individuele projectniveau. Je moet de praktijk ingaan. Het Servicenet moet daarbij bekijken op welke punten je dingen met elkaar kunt verbinden. Balk vindt het belangrijk dat de waardecreatie vanuit de regio zelf wordt benut. Je hebt de passie van onderaf nodig. Hoeveel geld is er nodig voor de Nationale Landschappen? Hij heeft bedragen gehoord variërend tussen 50 mln. en 600 mln. per jaar. Veel meer dan het vragen om geld, gaat het om het verwoorden van ideeën voor concrete, behapbare projecten. Op

de vraag van Jan Rutten hoe je koppelingen zou kunnen leggen tussen Markermeer, IJmeer en de behoeften van het Nationale Landschap, antwoordt Balk dat je zou kunnen denken aan het Zuiderzeelandschap als Nationaal Landschap. Dat is een sterk concept met grote wateren, recreatievaart en stadjes met typische Zuiderzeekwaliteiten. De verbindingen moeten op regionaal niveau worden gevonden en dat kan best met de definiëring van de Nationale Landschappen zoals die nu zijn. Voor elke regio heb je andere mogelijkheden (zoals entreeheffing) en markten die in de derde ruimte kunnen worden besproken.

In het ochtenddeel werd ook een film vertoond, waarin de bestuursleden van Servicenet zich presenteren en werd de website van Servicenet gelanceerd: www.servicenetnationalelandschappen.nl

Workshop financiering en marketing

Na de lunch meldt Jan Rutten in de workshop financiering en marketing dat het Servicenet de ambitie heeft om rondom het thema financiering een 'community of practice' op te zetten. Voor de workshop zijn speciaal vertegenwoordigers van fondsen en financiële instellingen uitgenodigd, om een toelichting te geven op mogelijke instrumenten en werkwijzen. Vanuit het bestuur van Servicenet neemt Roelof Balk deel aan de discussie.

Gertine van der Vliet (Nationaal Groenfonds) geeft een toelichting op een aantal instrumenten waarover men beschikt. Zo beheert het Groenfonds met name in de provincie Overijssel een aantal gebiedsfondsen waarin publieke geldstromen voor het beheer samenkomen. Op termijn zou het wenselijk zijn om daaraan private geldstromen te koppelen, bijvoorbeeld vanuit de StreekRekening die bij de Rabobank loopt. Bij het 'recht van uitzicht' gaat het om een contract tussen de eigenaar van een gebied en de partij die daarop uitkijkt. In ruil voor een geldstroom wordt het recht afgesproken om dat mooie uitzicht voor langere tijd te behouden. Jac Meter (Nationaal Groenfonds) merkt op dat de uitzichtgarantie inmiddels 'groengarantie' is gaan heten. Het is een privaatrechtelijke overeenkomst. Met de groengarantie wordt een extra juridische hobbel gecreëerd voor het geval de overheid toch kiest voor een andere gebiedsontwikkeling. Het project is bijna afgerond en komt op de site wanneer het klaar is. Hopelijk kan eind van dit jaar worden aangegeven wat het precies behelst en hoe het werkt.

Gertine van der Vliet vertelt verder dat er wordt gewerkt aan een compensatiefonds waarin gelden worden gestort die voortkomen uit ingrepen in natuurgebieden en maatschappelijk waardevolle gebieden. Het is niet de bedoeling dat het compensatiefonds ingrepen in groene gebieden stimuleert, maar wel dat alles wat flexibeler wordt. Welke compensatie past bij een bepaald landschappelijk waardevol gebied is iets waarover ecologen zich zullen moeten buigen. Het Nationaal Groenfonds maakt met Rijkswaterstaat en de Dienst Landelijk Gebied afspraken over de compensatie. Van der Vliet noemt nog een andere ontwikkeling: Ondernemen met natuur. Het kabinet wil de natuur weer teruggeven aan de samenleving; er moet meer ondernomen worden met natuur. Er is inmiddels een project met duurzame energie dat daarop inspeelt, waarbij de opbrengsten van een houtwal weer ten goede komen aan de beheerders van het landschap.

Martine Besjes legt uit dat de Rabo Groen Bank geld wegzet in milieuvriendelijke projecten tegen een laag rentetarief. Ook bekijkt de Groen Bank of er iets kan worden gedaan met CO2-rechten. In 2013 wordt in Nederland nieuwe regelgeving verwacht voor de handel in CO2-rechten. Kleinschalige initiatieven zouden dan direct verhandelbaar en daarmee geld waard worden. Een brainstorm van Rabo Groen Bank met agrarische verenigingen en natuurverenigingen over nieuwe financieringsconstructies krijgt volgende week een vervolg. Martine Besjes zal nagaan of het mogelijk is om het verslag van die brainstorm op de website te zetten.

Jac Meter (Nationaal Groenfonds) geeft verdere uitleg over de Rabo StreekRekening, waarmee je zakelijke relaties (ook overheden) kunt betrekken bij een gebied en draagvlak kunt creëren. Bij een gebied wordt aan een aantal bedrijven gevraagd of zij geld op een rekening bij de Rabobank willen stallen tegen een marktconforme rente. De Rabobank stort dan als extraatje vijf procent van de rente die dat jaar is uitgekeerd in het gebiedsfonds. Het gebied komt bovendien via Dichtbij, het blad van de Rabobank, onder de aandacht van een groot publiek. Bedrijven worden zo gekoppeld aan het gebied en zijn, bijvoorbeeld als er iets te vieren is, eerder geneigd geld naar het gebied te sluizen. Het Groenfonds probeert bij het privaat geld ook publiek geld te betrekken.

De vertegenwoordigers van de aanwezige Nationale Landschappen geven een overzicht van de knelpunten die zij ondervinden bij de financiering en de oplossingen die zij hebben gevonden (zie pagina 6).

Roelof Balk concludeert dat er een duidelijke noodzaak bestaat tot verbreding van de financieringsbasis. De problemen liggen vooral bij de financiering van het lopend beheer. Succesvol zijn de gebiedsfondsen, de StreekRekeningen en het organiseren van lokaal draagvlak. Balk schat echter dat niet meer dan tien tot vijftien procent van de beheerkosten op deze manier kunnen worden gefinancierd. Van belang is dat men de publieke financieringsmogelijkheden verder exploreert, met name die bij de provincie en de EU. Het is aan te bevelen om een beroep op EU-gelden als provincieoverstijgende gezamenlijkheid te doen. Misschien zijn er coalities te smeden van waterschappen, gemeenten en provincies. Balk denkt aan de

NL	Vraag/knelpunt	Oplossing
Laag Holland	- Financiering beheer	- Kijken naar toekomstscenario's
Groene Hart	- Financiering beheer	- Streekfondsen - Marketingstrategie in ontwikkeling - Samenwerking met Rabobank
Drentsche Aa	- Financiering beheer	- Licence to operate, draagvlak in gebied - Gebiedsfonds Drensche Aa - Rabobank StreekRekening
Noordoost-Twente IJsseldelta		- Groen-blauwe diensten - Gemeenten, waterschappen, provincie betalen samen voor beheer en inrichting - Rabo StreekRekening - Woon-recreatie Knooperven
Hoeksche Waard	- Financiering beheer	- Regiofonds (rood voor groen) - Veel publiek geld - Groen-blauwe diensten
Zuid Limburg	- Investeringsgeld - Financiering beheer	- Limburgs Kwaliteitsmenu (rood voor groen) - Groen-blauwe diensten - Proeftuin: betaald parkeren, StreekRekening, entreegeld
N. F. Wâlden	- Financiering beheer coulisseland-schappen	- 'Ondernemen met natuur' voor financiering beheer houtwallen en elzensingels: 'Energie uit hout', gebruik houtpellets - Collectief boeren: EU-certificering, EU-geld per hectare - StreekRekening Rabobank/streekfonds: asbestsanering en zonnecollectoren op daken
Middag Humsterland	- Klein gebied (100 boeren) met weinig verdiencapaciteit	- Visitekaartje voor wierdengebied, koppeling met Wad-denzee - Streekfonds opzetten - Branding wierdengebied (verdiencapaciteit) - Gebiedscommissie voor zorg projectontwikkeling, finan-ciering in regio
Winterswijk Graafschap	- Verval landgoederen - Investeren - Gebied zelf brengt niet veel geld op	- Beleefbaar maken van landschap via bijv. Flamengoroute of uitzichttorens - Gebiedsuitvoeringsprogramma's, gebiedsfonds Achter-hoek
Arkemheem Eemland	- Grote gemeenten liggen buiten het gebied, hoe committeer je die?	- Terug naar de gemeenten, landschapsfondstientje (bij iedere rode ontwikkeling binnen bebouwde kom gaat tientje in landschapsfonds) - Streekfonds
Rivierengebied	- Weinig naamsbekendheid in streek - Provinciale pot leeg	
Het Groene Woud	- Provincie vraagt 50 procent cofinanciering uit streek	- 56 mln. van Essentaandelen voor drie landschappen - StreekRekening - Planologische ruimte eigenaren - Groen-blauwe diensten - Afromen wandelroutenetwerk, fietsroutenetwerk etc., 50 procent voor streekfonds - Zorgondernemers en vrijetijdssector betrekken - Toeristenbelasting
Veluwe	- Gebiedscommissie afgebouwd	- Regiocontracten opstellen voor beter betrekken van stad bij ommeland.(thema's als water, natuur) Wgr-regio's verbindende rol geven
Zw Fryslan	- Weinig privaat geld	- Cofinanciering zoeken - Compensatiegelden grote projecten - Gastheerschap, horeca - Kijken naar hele provincie

totstandkoming van een soort gereedschapskist met instrumenten als de uitzichtgarantie voor de Nationale Landschappen.

Peter Smits (Triple E) pleit ervoor dat de Nationale Landschappen zich als bv's gaan gedragen en de kansen voor recreatie en toerisme gaan onderzoeken. Komen er meer mensen naar het Nationale Landschap in de laatste jaren? Als dat zo is, kun je dat nog verder versterken. Roelof Balk vindt dit een zeer interessante gedachte. En hoe vertaal je meer bezoekers in opbrengsten? Jantien Oostijen vertelt dat men in het veenweidegebied Krimpenerwaard veel vanuit het ILG financierde. Ondernemers haken langzamerhand aan bij de overheidsinvesteringen, afhankelijk als zij zijn van infrastructuur om klanten binnen te krijgen. Maar het vliegwiel van de overheid stagneert nu. Peter Smits antwoordt daarop dat je (ook de al gevestigde) ondernemers moet verleiden om mee te betalen. Zij moeten meedoen aan de 'bv'. Een vertegenwoordigster van het Groene Hart merkt op dat het programmabureau daar als aanjager fungeert om partijen zoals de ANWB en watersportverenigingen bij elkaar te krijgen voor de belangen van de waterrecreatie. Dat leidt tot de aanleg van routes en gezamenlijke arrangementen. Jac Meter noemt het Groene Woud als voorbeeld, waar men in de horeca en recreatie werkt met branding. Je kunt als horecaondernemer niet zomaar 'Het Groene Woud' op je menukaart stempelen. Daarvoor moet je een bepaalde kwaliteit leveren, en je betaalt ervoor aan het gebiedsfonds van waaruit het gebied wordt beheerd.

Gerrit-Jan van Herwaarden (Landschapsbeheer Nederland) wijst erop dat de effectiviteit van veel financieringsconstructies bewezen is. Het Servicenet moet de Nationale Landschappen zover krijgen dat zij ermee aan de slag gaan, in plaats van zich bezig te houden met vrijblijvend proeftuinieren. Groen-blauwe diensten zijn een effectief middel dat veel provincies laten liggen. Een van de aanwezigen doet de suggestie om het aantal Europese programma's te vergroten waar de Nationale Landschappen en regionale ontwikkelingen iets aan kunnen hebben. Dat vergt lobbywerk bij de provincies en Den Haag, richting Brussel. Verder is er een netwerk van plattelandsregio's in Nederland waarmee het Servicenet zou kunnen samenwerken.

Een vertegenwoordigster van NL Noordoost Twente merkt op dat er over de instrumenten al genoeg bijeenkomsten worden gehouden. Daar ligt geen taak voor het Servicenet. Het kan wel helpen om van de twintig Nationale Landschappen een sterk merk te maken. Erik Meijs (NL Limburg) vraagt zich af hoe je de bezoekers van de Nationale Landschappen, dus de stedelingen, kunt laten betalen voor het beheer. Er moet nog veel gedaan worden om de stedelingen te koppelen aan de Nationale Landschappen, hun uitloopgebied. Niek Hazendonk (ELI) verwijst voor informatie over buitenlandse financieringsconstructies naar Europark. Hazendonk vindt dat investeringen en bewegingen, ook buiten het gebied, in de lijn zouden moeten zijn van het Nationale Landschap. Peter Smits pleit ervoor om gebieden rechten toe te kennen. Als je een windmolen bouwt, moet die ten goede komen aan het hele Nationale Landschap.

Jan Rutten nodigt de aanwezigen uit om deel te nemen aan een clubje om in de komende tijd verder te denken. Bijna alle aanwezigen tekenen hier op in.

Workshop Ruimtelijke Agenda

In de workshop over de ruimtelijke agenda, onder leiding van Lennart Graaff, staan de volgende vragen centraal:

- **Wat hebben we de afgelopen 6 jaar bereikt?**
- **Wat willen we de komende 6 jaar bereiken?**
- **Biedt het concept van de slow regions een kansrijk perspectief?**

Vier provinciale kwaliteitsadviseurs, namelijk Han Lörzing (Provincie Utrecht), Jan-Willem Bosch (kwaliteitsteam Groene Hart), Peter de Ruyter (Atelier Friesland) en Fons Asselbergs (Atelier Overijssel) zijn uitgenodigd om hier samen met de ruim 40 workshopdeelnemers op te reflecteren. Met als doel om ook de agenda van het Servicenet scherper te krijgen.

De vraag 'wat hebben we bereikt' wordt allereerst aan de aanwezige Nationale Landschappen voorgelegd. Douwe Hoogland vertelt dat in Noardlike Fryske Wâlden de helft van de 3000 km houtsingels landschappelijk beheerd wordt. Helaas ontbreken de middelen voor de andere helft. Via het project 'zelfsturing en profit' werkt de agrarische natuurvereniging aan het vermarkten van het gebied en aan nieuwe beheermodellen, bijvoorbeeld energiewinning uit snoeihout. Rob Zakee legt uit hoe in de Nieuwe Hollandse Waterlinie, met Europese steun, ondernemers worden betrokken bij de gebiedsontwikkeling en de marketing. Het zijn wel langdurige processen om samenwerking op

gebiedsniveau te krijgen en om de naamsbekendheid te verbeteren. Uit onderzoek blijkt dat slechts 7% van het publiek de naam Nieuwe Hollandse Waterlinie kent. Dit wordt ondersteund door Hendrik Oosterveld van de Drentsche Aa. Hier is men al veel langer bezig, omdat de Drentsche Aa al eerder als Nationaal Park is aangewezen. Hier heeft men gekozen voor een pragmatische aanpak van lokale kansen benutten, maar wel op basis van een samenbindend Beheer-, Inrichtings- en Ontwikkelingsplan. Er is bijvoorbeeld geen centraal bezoekerscentrum gebouwd, maar ingezet op gastheerschap van de ondernemers in het gebied. Samen met het IVN is een cursus opgezet voor 'ambassadeurs van het landschap', die ook in andere Nationale Landschappen met succes is gegeven. In totaal is in de Drentsche Aa circa 30 miljoen geïnvesteerd. Kees Verdouw (Provincie Zuid-Holland) benadrukt het belang van een duidelijke identiteit, waar iederen zich in herkent. In het Groene Hart is gebleken dat voor de bewoners de identiteit heel anders is dan voor de omwonende stedelingen.

Peter de Ruyter pleit ervoor om niet te strict binnen de grenzen van het Nationaal Landschap te kijken. Die grenzen zijn soms arbitrair en veel ruimtelijke ontwikkelingen spelen op een andere schaal. Hij wijst op de begrenzing van Zuidwest Fryslân, waar een strook langs de A7 buiten de begrenzing van het Nationaal Landschap is gehouden en waarvoor nu bouwplannen worden gemaakt. Het uitzicht vanaf de A7 op het Nationaal Landschap gaat daardoor verloren. Ook voor het Groene Hart is het essentieel om over de grenzen te kijken, betoogt Jan-Willem Bosch. De betekenis voor de omliggende steden is immers evident en als het Rijk de economische ontwikkeling van de Randstad wil ondersteunen hoort daar ook een verantwoordelijkheid voor het Groene Hart bij. Dat wil niet zeggen dat je plannen van bovenaf moet opleggen. Dat was de fout van de Groene Ruggengraat. Het is veel kansrijker om projecten samen met boeren én samen met de stedelingen op te pakken. Verder blijft de marketing volgens hem nog te veel op het niveau van de streekproducten hangen en is er te weinig aandacht voor de kwaliteit van de voorzieningen: het Groene Hart vraagt om hoogwaardige verblijfsaccommodatie en een goed routenetwerk.

Iedereen is het er over eens dat de ontwikkeling van de Nationale Landschappen een zaak is van doorpakken en volhouden. En van maatwerk. Er is absoluut geen behoefte aan nieuwe overkoepelende concepten die van bovenaf worden opgelegd. Als het niet uit de streek komt is, het kansloos. Daarbij gaat het niet alleen om de ondernemers, maar ook om de bewoners. In de Alblasserwaard is de zondagsrust heilig, daar moet je geen toeristische attractie van willen maken. Het begrip 'trots' wordt genoemd. Hoe kunnen we bewoners en boeren trots laten zijn op hun landschap? Hoe organiseer je dat?

Als we eens beginnen met alle overbodige belemmeringen weg te nemen, opperde een wethouder uit Noordoost-Twente. De restricties van Natura 2000 hebben daar veel kwaad bloed gezet en initiatieven de kop ingedrukt. Willy Spaan (Erfgoedkoepel Hoeksche Waard) wijst op het belang van 'vaandeldragers', gezaghebbende voormannen van maatschappelijke organisaties die de weg wijzen. Het IVN-project 'Ambassadeus van het Landschap' werkt aan de trots bij ondernemers, aldus Margriet Moerenhout. Zij wil dit project graag verder uitbouwen, in samenwerking met landelijke partners en samen met Servicenet. Daarbij gaat het niet alleen om natuureducatie, maar ook om cultuurhistorie en gastheerschap in brede zin.

Han Lörzing stelt dat de Nationale Landschappen heel verschillend zijn in achtergrond en potentie. Er is geen gezamenlijke identiteit. Het enige wat ze bindt is dat de status als Nationaal Landschap een 'alibi voor kwaliteit' is. Dat wil zeggen een opdracht aan jezelf om zorgvuldig om te gaan met het landschap. Die opdracht is niet vrijblijvend, want je kunt er wel op afgerekend worden. Han Lörzing vergelijkt het met het UNESCO-keurmerk voor de Werelderfgoedgebieden. Hij vindt dat het Rijk wel een verantwoordelijkheid moet houden voor het uitdelen van het keurmerk 'Nationaal Landschap'.

Fons Asselberg wijst op de keerzijde van een 'status aparte': de Monumentenwet was in de praktijk vaak een alibi om niet-monumenten te veronachtzamen en gebouwen rücksichtslos te slopen. De stadsvernieuwing was daar een antwoord op en er is nu eigenlijk ook behoefte aan landschapsvernieuwing. Maar dat is niet eenvoudig en daar moeten nieuwe werkwijzen voor ontwikkeld worden. Belangrijk is om de functionaliteit en de waarde van het landschap centraal te zetten, in plaats van afzonderlijke objecten. Een status aparte is niet verkeerd, maar dan moet het gebied ook echt door iedereen als apart worden ervaren. Vergelijk het Vondelpark in Amsterdam, daar ga je echt niet bouwen. De waarde van het landchap moet 'vermaatschappelijkt' worden. We moeten de retoriek van de planologie overstijgen en nieuwe motieven en

motivators zoeken. De ‘derde ruimte’ van Hans Mommaas is daar bij uitstek een podium voor.

Over het concept van de ‘slow regions’ zijn de kwaliteitsadviseurs kritisch. Het is zeker niet op alle Nationale Landschappen van toepassing en ook niet exclusief voor de Nationale Landschappen. Bovendien is het niet allemaal ‘slow’ in het landschap: er zijn altijd verschillende snelheden te onderscheiden en juist die mix bepaalt de unieke identiteit van een gebied. Het zit ook in de naam ‘slow’: bijvoorbeeld in Noordoost Twente gebeurt al heel veel op dit gebied en de regio voldoet waarschijnlijk aan alle criteria van het Citta Slow keurmerk, maar men houdt toch liever vast aan het merk ‘Landgoed Twente’. Dat het gewenst is om per Nationaal Landschap een heldere, onderscheidende identiteit te ontwikkelen, wordt breed onderkend, maar er hoeft geen overkoepelende identiteit te zijn. Wel is het belangrijk om de gezamenlijkheid te zoeken in gezamenlijke opgaven en doelen, bijvoorbeeld energietransitie, klimaatadaptatie, groenblauwe diensten en de koppeling van stad en land. Nieuwe oplossingen moeten uitgevonden worden en het ‘proeftuinconcept’ kan daar goed invulling aan geven. Pieter Veen licht toe dat de Nationale Landschappen een voorbeeldfunctie zouden kunnen vervullen om te laten zien hoe nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen bij kunnen dragen aan de versterking van de identiteit en de kwaliteit van het landschap. Kwaliteitsadviseurs en kwaliteitsateliers zouden hierin een rol kunnen vervullen. Opgemerkt wordt dat we niet blanco hoeven te beginnen, maar moeten voortbouwen op wat al is gedaan en kunnen leren van ervaringen uit andere Nationale Landschappen en ook uit het buitenland. Juist die kennisuitwisseling is een belangrijk doel van het Servicenet.

Conclusies

Aan het slot van de workshop wordt de oogst opgehaald en worden de belangrijkste agendapunten voor de werkzaamheden van het Servicenet Nationale Landschappen samengevat:

- Het signaleren en agenderen van nieuwe, bovenregionale (beleids)ontwikkelingen die consequenties hebben of kansen bieden voor de afzonderlijke Nationale Landschappen.
- Het stimuleren en organiseren van de kennisuitwisseling tussen de verschillende Nationale Landschappen en het zoeken van gezamenlijke oplossingen voor gezamenlijke opgaven.
- Het organiseren van de gezamenlijke -ook internationale- marketing van de Nationale Landschappen, onder meer via een gezamenlijke publiekssite.
- Het organiseren van nieuwe coalities en het faciliteren of creëren van een ‘derde ruimte’ waar dergelijke coalities zich kunnen ontplooien en een nieuwe publiek-private uitvoeringspraktijk kan ontstaan.
- Het ondersteunen van Nationale Landschappen in het binnenhalen van Europese subsidies en het opzetten van internationale samenwerkingsverbanden met bijvoorbeeld beschermde landschappen in andere landen (‘zusterlandschappen’)
- Het Rijk blijven aanspreken op haar verantwoordelijkheid voor de Nationale Landschappen, want het Rijk trekt zich niet terug op alle thema’s en blijft verantwoordelijk voor de ruimtelijk-economische hoofdstructuur van Nederland.

Arjan Koomen concludeert dat met deze agenda de workshop een rijke oogst heeft opgeleverd en een grote stap vooruit is ten opzichte van de vroegere discussies over migratiesaldo-nul en behoud van de kernkwaliteiten. Servicenet Nationale Landschappen heeft volgens hem interessante dossiers om samen met alle betrokken aan te gaan werken! Lennart Graaff ondersteunt deze conclusie en nodigt alle aanwezigen uit voor de borrel.